

Müasir dünya ədəbiyyatının klassiklərindən olan, əsərləri bir çox dillərə tərcümə edilmiş, nüfuzlu ədəbi mükafatlar sahibi alban yazıçısı İsmayıl Kadare bəlkə də çox az oxucunun tanıdığı bir müəllif ola bilərdi. Ta özünün də ağılına gəlmədiyi bir təsadüf sayəsində əsərləri Fransaya çıxana qədər... Kadarenin “kader”i bir başqa ədibin sıxıntılarından can qurtarmaq üçün göstərdiyi çəba ilə dəyişərək dünyaca məşhur olub. Belə ki, II Dünya Müharibəsindən sonra Fransada yaşayan mühacir Yusuf Vriani öz ölkəsinin tərəqqisi üçün bəzi cəhdlər göstərir. Amma onun bu səyləri kommunist rejimli hakimiyyətin xoşuna gəlmir. Nəticə etibarilə Vriani tezliklə özünü sinfi düşmən kimi həbsxanada görür. Həyatının bu qəfil dəyişikliyindən dəli olmaq həddinə gəlmiş Vriani həbsxanada iken əlinə necəse Kadarenin kitabı düşür və onun fransız dilinə çevirməyə başlayır. İşin maraqlı tərəfi də odur ki, Vriani əvvəlcə ağır işlər gördürülən hücrəyə salmaq istəyiblər ki, əgər o, burada səhərdən-axşama qədər fiziki zəhmət tələb edən işlərlə məşğul olsaydı, bəlkə də Kadareni öz ölkəsində bir qrup oxucudan başqa tanıyan olmayacaqdı. Çünki heç öz ölkəsində də şeirlərindən başqa kitabına izn verilməyən Kadarenin ədəbi yaradıcılığı tükəndən asılı vəziyyətdə idi. Onun tərcümə etdiyi “Ölü ordunun generalı” isə əlyazmadan çevrilərək dostları tərəfindən gizli şəkildə Fransaya aparılıb. Fransada böyük şöhrət tapan əsər tezliklə İtaliyaya da ayaq açdı. Burada isə özünün ekran versiyasında hətta ədəbiyyatdan uzaq insanların da qəlbinə tanınmış italyan aktyor Marçello Mastroyaninin sayəsində yol tapdı. Və beləliklə İsmayıl Kadare diktator Ənvər Xocadan sonra dünyada tanınan ikinci alban oldu. Yeri gəlmişkən, hər ikisi eyni şəhərdən - Qirokastrodandır. Yazıçı əvvəlcə bütün əsərlərini qeyri-riəşal şəkildə Fransaya ötürüb, ardınca da özünü bu ölkəyə mühacirət edib.

XX əsrin yüz ən yaxşı əsərləri sırasına düşmüş “Ölü ordunun generalı” bəşəriyyətin bütün dövrlərdə müharibədən çəkdiyi acıların bir daha fərqiə varmaq, doğma yurdu müqəddəsliyini, torpağa sədaqət, fədakarlıq, qəhrəmanlıq, cəsəret kimi hissələrin bir daha qabardılması mahiyyəti daşıyır. Əsər müharibədə ölmüş italyan əsgərlərinin sümüklerini iyirmi il sonra öz vətəninə aparmaq sırasında baş verən hadisələr çevrəsin-

Bir təsadüflə dünyanı gəzən roman

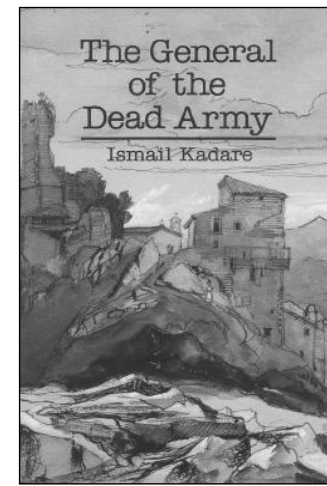
də cərəyan edir. Sadəcə sümükklərdən ibarət olan bu “ölü ordu” illərdi vətənə qayıtmağın həsrətindədir. Eyni zamanda bir işğal nətiçəsində alban xalqının çəkdiyi iztirablar da diqqətdən kənarda qalmır.

Təbii ki tarixi hadisələrdən bəhs edən hər hansı bir əsəri oxumaq üçün ilk növbədə həmin epoxa ilə bağlı məlumatlanmaq işin yarısını görmək qədər asanlaşır. Üstəlik mövzu Albaniya qədər dünyaya az tanınmış, Avropanın inkişafda ləngiyən ölkəsi haqqındadırsa, bu məlumatları gecikmədən əldə etmək oxucunun işinə yarayacaq. İyirmi il öncə iki düşmən ölkənin - xüsusilə qalib və məğlub ölkənin nümayəndələrinin bir arada olması hadisələri ədəbi cəhətdən daha cazibə və maraqlı edir. Amma mövcud tarixi faktlar oxucunu tərəddüd içində qoyur və tezliklə tərəfini seçməyə vadar edir. Burada əlbəttə ki, əsərin müəllifinin bələdçiliyi ilə yola çıxmaq daha məntiqli görünsə də, tezliklə müəllifin özünün də bir tərəfdə qaldığı aydın sezilir. Bəlkə də bu üzdən ağır kommunist rejimində həm alban, həm də sovet hökuməti əsəri çap edib-etməməklə bağlı tərəddüd yaşayırdı?!

Kadare romanda öz xalqını ideallaşdırmaq niyyəti güdmür. Əksinə, onu bütün çatışmazlıqları ilə oxucuya tanıdır. Onun özündən bir dəfə bununla bağlı soruşanda belə cavab verib: “Mən yazarkən düşünürəm ki, yazdıklarım Albaniyanı bəzəyəcək ya yox. Mən yazıçıyam və niyyətim olanları göstərməkdir, olmayanları sıramaq yox. Mənim ölkəmdən bir dəfə nümunəvi kommunist düzəltmək istədilər, nəticəsi göz önündədir. İndi də bəziləri Albaniyadan nümunəvi İslam ölkəsi yaratmaq istəyirlər ki, tərkibində çoxsaylı xristianların da olduğu bir ölkədə bunun da nəylə nəticələndiyini təsəvvür etmək çətin deyil. Mənim tək istəyim Albaniyanın nümunəvi ölkə yox, dünyaya ayaq uyduran, müasir ölkə olmasıdır”.

Bu ideallıqdan uzaqlığı əsərdə albanlar haqqında belə bir cümlə ilə göstərir: “Albanların əksəriyyəti vəhşi, sivilizasiyaya uzaq dağ adamlarıdır. Onları yola gətirmək çətin-dir”. Güman ki, bu cümlədən sonra albanları sadə, Avropanın bir küncündə yaşayan sakit

xalq kimi təsvir edən oxucu artıq bu millətlə bağlı fikirlərini “silələyir”. Amma maraqlıdır ki, bu sözü alban torpaqlarını işğal etmiş bir ölkənin generalı deyir, daha doğrusu, müəllif generalı belə bir etirafa vadar edir. Bütün münaqişəli xalqlardakı kimi burada da “özümüzükü” və “düşmən” tərəfi var. İ. Kadare ortada durmağa çox cəhd edir. Bəzən doğma dağların küləyi, bəzən isə Qərbi Avropadan əsən küləklər qızıl orta mövqeyini qorumağa mane olur. Çünki müəllif müharibə və onun fəsadlarına hər iki tərəfin gözü ilə baxmalı və onu oxucularına göstərməlidir. Qərb tərəfdən baxanda Albaniya nə qədər Avropaya bir “yamaq” kimi görünən, uzaq dağ xalqıdırsa, öz doğma gözləri xalqının daha azad, sivil, dünyaya qaynayıb-qarışmış görmək arzusundadır. Yaralı xalqdır, müharibə yaraları məğlublar üçün çətin sağalır. Odur ki, bu yaralı vuran ölkənin generalını xalq nifrətlə qarşılayır. Əsərdə maraqlı bir hissə var: camaat nə qədər qəzəbli olsa da sadə insanların qonaqpərvərliyi, qonağı məmnun salma istəyi ilə general və keşişi toya dəvət edir, yuxarıbaşa oturdurlar. Ümumiyyətlə qonaqpərvərliyin öz qanunları var, xüsusən də sadə, şəhər qarmaqarışıqlığından uzaq, sadə insanlarda. Belə insanlar qapısına gəlmiş ən qatı düşməne də yer verər. Doyurub, hal-əhval tutub dərdinə həyan olmadan, yadımını təklif etmədən, razı salmadan yollamaz. Bu xalqın bir tərəfdən keçmişini unudub yeni həyata, dostluğa uzanan əlidir. Digər tərəfdən isə keçmiş öz qanlı xatirəsi ilə izlərini buraxmır. Qoca Nisa qarı generalın qarşısını keçib iyirmi ildir üreyində saxladığı, qəlbində yük kimi yığılmış ağrını dilə gətirir. Toyda xoşagəlməzlik olmaması üçün qarını uzaqlaşdırırlar. Amma o, yenidən toya girərək bütün nifrətini qusur. Qadının qızı zabıt tərəfindən zorlanıb, sonra gənc qız buna dözməyərək intihar edib, əri torpağını qoruyarkən öldürülüb. Və qarı nifrət qarışıq fəxarətlə qızını zorlayan İtalyan zabitinin meyitinin qalıqlarını generalın qarşısına atır. İllərdi öldürüb həyətindən basdırdığı bu yükəndən azad olur. Toy adamlarının dəhşətdən bir-birinə qarışmış hay-küyü kəsildikdən sonra general qarının gətirdiyi sümük torbasını bir

“hədiyyə” kimi qəbul edir. Axı onun da bu torpaqlara gəlişinin məqsədi bu idi! “General heç bir söz demədən əyilib titrək əllərlə torbanı götürdü. Kürəyinə atıb məclisdən çıxdı. Axı nə deyəydi? Nə cavab verəydi? Yağışın altında yavaş-yavaş irəliləyərkən onun bir çiyni əyilmişdi. Onun çiyninə quru sümükklər deyil, doğma ordusunun bu torpaqlardakı ayıbı ağırlıq edirdi. Keşiş də başını aşağı salıb onun dalınca çıxdı. Onların arxasından bir qadın nələsi bütün məclisi başına aldı”.

Bu sətirldə qaysaqlansa da, bir himə qanamağa hazır yaranın hələ də sağalmadığını göstərir. Yazıçı odla su arasındadır. O bir ədəbiyyat adamı olaraq sülh, dostluq, dinclik istəyir. Amma nə qədər qopsa da, “vəhşi xalq”dan ayrılıb fransız mədəniyyətinə, italyan kübarlığına qoşulsa da əli qabarı, ürəyi yaralı xalqının ağrısını unutmağı da özünə ar bilir. Hər halda yazıçı Fransada yaşasa da, fransız, rus, ingilis dillərində sərbəst danışsa da əsərlərini ancaq albanca yazır.

Keçmişə yenidən nəzər salmaqla sanki yazıçı da özünü, düşüncələrini, kimliyini “təzə”ləyir, oyaq saxlayır. Buna nə dərəcədə müvəffəq olur, hər halda o, artıq seçimini edib. Sadəcə millətinin oğlu kimi dünyanın sivil mərkəzində üzərinə düşən öhdəliyi təbaşına yerinə yetirir. Bu yolda kübar dünyanın da çaldığına oynamaqı olur ki, “Allahın unudduğu ölkə”sinə Buker kimi mükafat gətirsin, “Nobel”ə ümidlərini artırsın.

Şəfiqə ŞƏFA